

کتابخانه منطقه‌ای: پیدایش، استانداردها، و خدمات

لیلا سودبخش^۱

چکیده

در این مقاله ابتدا تاریخچه و تعاریف کتابخانه منطقه‌ای بیان شده، سپس به ارائه مطالبی درباره محل، منابع، و خدمات کتابخانه منطقه‌ای پرداخته می‌شود. این مقاله ضمن برشمردن توصیه‌های لازم جهت توسعه خدمات کتابخانه منطقه‌ای، خدمات ویژه‌ای را که امروزه توسط کتابخانه‌های منطقه‌ای به معلولان ارائه می‌شود، توضیح داده است. قسمتی از مقاله درباره اشکال مختلف کتابخانه منطقه‌ای همراه با نمودارهای لازم است و در پایان به بیان استاندارد کتابخانه منطقه‌ای، ضرورت، و چگونگی ایجاد کتابخانه منطقه‌ای در ایران، و نتیجه‌گیری می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها

کتابخانه منطقه‌ای، خدمات ویژه معلولان، استاندارد

مقدمه

بهترین راه حل برای پاسخ به نیاز اطلاعاتی فزاینده ناشی از رشد جمعیت و عرضه خدمات بهتر به مراجعه‌کنندگان و تقویت و توسعه خدمات کتابخانه‌های شعبه‌ای بود (۶:۴۷).

کتابخانه شهر شیکاگو در ۱۹۲۰ اقدام به ایجاد کتابخانه منطقه‌ای کرد تا بتواند به مراجعه‌کنندگان در حال افزایش در مناطق دوردست خدمات اطلاعاتی ارائه دهد.

تأسیس کتابخانه منطقه‌ای^۲ پاسخی به افزایش نیازهای اطلاعاتی مراجعه‌کنندگان و افزایش جمعیت است. با افزایش جمعیت و افزایش نیازهای اطلاعاتی مراجعه‌کنندگان، امکانات کتابخانه‌های شعبه‌ای^۳ کافی نبود، در نتیجه، مدیریت کتابخانه‌ها ضرورت ایجاد کتابخانه‌های منطقه‌ای را احساس کردند. به عبارت دیگر ایجاد کتابخانه‌های منطقه‌ای

۱. عضو هیئت علمی کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه شیراز Lsodbakhsh@yahoo.com

2. Regional library

3. Branch library

بدین ترتیب، کتابخانه‌های منطقه‌ای به‌عنوان «کتابخانه‌های اَبَرشعبه‌ای»^۴ طراحی شدند. علت این نام‌گذاری بدان جهت بود که هدف آنها خدمت به متقاضیانی بود که به مجموعه‌هایی بیش از مجموعه‌های موجود در کتابخانه‌های شعبه نیاز داشتند. کتابخانه‌های منطقه‌ای با داشتن منابع غنی‌تر می‌توانند بیشتر از کتابخانه‌های شعبه پاسخگوی سؤالات مراجعه‌کنندگان باشند. این‌گونه کتابخانه‌ها امانت بین کتابخانه‌ای در سیستم را امکان‌پذیر می‌کنند و مراجعه‌کنندگانی که در تحقیقات خود به مواد تحقیقاتی بیشتری نیاز دارند به کتابخانه‌های مرکزی^۵ ارجاع داده می‌شوند. ایجاد کتابخانه‌های منطقه‌ای گامی مهم در توسعه خدمات کتابخانه‌ای بود. در اوایل دهه ۱۹۳۰ کمک‌های مردمی و کمک‌های سازمان‌ها و مؤسسات ایجاد کتابخانه‌های منطقه‌ای را رونقی تازه بخشید. به‌عنوان مثال، بنگاه کارنگی^۶، کمک‌های مالی لازم را برای ایجاد کتابخانه منطقه‌ای در جنوب نیویورک فراهم کرد. بنیاد جهانی جولیس روزن^۷ نیز کتابخانه‌های منطقه‌ای متعددی در تنسی و کالیفرنیا، جنوبی، آلاباما، می‌سی‌سی‌پی، کالیفرنیا، شمالی، تکزاس، و لوئیزیانا تأسیس کرد. در ۱۹۳۱ اولین قانون اجازه ایجاد کتابخانه‌های منطقه‌ای در میشیگان به تصویب رسید. در ۱۹۳۳ «مدیریت پیشرفت

امور»^۸ فعالیت خود را آغاز کرد. از فعالیت‌های مهم این مدیریت می‌توان به توسعه خدمات کتابخانه‌ای در سطح مناطق اشاره کرد. بیشتر ایالت‌ها از فعالیت این مدیریت تا سال ۱۹۴۲، که پایان کار آن به حساب می‌آید، بهره‌مند شدند (۸: ۳۳۲-۳۳۵).

اولین بار در ۱۹۳۰، در انگلستان، نظام کتابخانه منطقه‌ای شکل گرفت. اکنون تقریباً تمام کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی و تعداد زیادی از کتابخانه‌های شخصی جزء طرح‌های منطقه‌ای هستند. در حال حاضر در انگلستان هفت نظام (سیستم) کتابخانه منطقه‌ای به شرح زیر وجود دارد (۱۰: ۹۱۹-۹۲۰).

۱. انجمن خدمات کتابخانه‌های یورکشایر و هامبرساید^۹؛
 ۲. خدمات کتابخانه منطقه‌ای شرق^{۱۰}؛
 ۳. اطلاعات شمال^{۱۱}؛
 ۴. لیزر^{۱۲}؛
 ۵. خدمات کتابخانه منطقه‌ای شمال غربی^{۱۳}؛
 ۶. خدمات کتابخانه منطقه‌ای جنوب غربی^{۱۴}؛ و
 ۷. خدمات کتابخانه منطقه‌ای غرب میدلندز^{۱۵}.
- کتابخانه‌های منطقه‌ای، از لحاظ وسعت، بزرگ‌ترین کتابخانه عمومی هستند و

4. Super branches

5. Central libraries

6. The Carnegie corporation of New York

7. Julius Rosen world found

8. Works Progress Administration

9. Association of Yorkshire and Humberside library services

10. East Midlands RLS

11. Information North

12. LASER

13. North Western RLS

14. South Western RLS

15. West Midlans RLS

طریق فراهم کردن مجموعه بزرگتر، امکانات بیشتر، مکان مناسبتر، مدیریت بهتر، و نیروی انسانی کارآمدتر مطرح است (۹: ۵۲۲).

محل

کتابخانه منطقه‌ای باید در جایی مستقر باشد که انبوه جمعیت وجود دارد، محلی که ۸۰ درصد استفاده‌کنندگان از کتابخانه در آنجا اقامت داشته باشند، محل عبور و مرور مردم باشد، امکانات ایاب و ذهاب فراهم باشد، و مراکزی از جمله مراکز خرید وجود داشته باشد. کتابخانه‌های منطقه‌ای معمولاً در مرکز شهرها ایجاد می‌شوند، زیرا براساس مطالعات صورت گرفته بیشتر مردم صرفاً به قصد رفتن به کتابخانه از خانه خارج نمی‌شوند، اما بازدید کتابخانه را همراه با فعالیت‌های دیگر انجام می‌دهند (۶: ۱۵۶).

منابع

امروزه کتابخانه منطقه‌ای علاوه بر تهیه مواد چاپی، در فراهم‌آوری منابع الکترونیکی برای کاربران سرمایه‌گذاری می‌کند. به طوری که کتابخانه‌های ایالتی نیوجرسی^{۱۸} و کتابخانه منطقه‌ای جرسی جنوب^{۱۹} و انجمن کتابداران نیو جرسی برای فراهم‌آوری منابع الکترونیکی به صورت شبکه‌ای مبلغ ۶ میلیون دلار در سال مالی ۲۰۰۵ سرمایه‌گذاری کرده‌اند (۷: ۳۸).

شبکه کتابخانه که در اشتراک و دسترسی به اطلاعات نقش حیاتی را ایفا می‌کند، به عنوان

بیشترین خدمات را ارائه می‌دهند. ساعات کار آنها از همه کتابخانه‌ها بیشتر است و شامل بزرگترین مجموعه کتابخانه‌ای هستند. مساحت پاره‌ای از کتابخانه‌های منطقه‌ای از ۲۳۲۲ متر مربع تا ۵۵۷۴ متر مربع متفاوت است و مجموعه‌ای از ۱۰۰,۰۰۰ تا ۳۰۰,۰۰۰ جلد دارند. کتابخانه‌های منطقه‌ای خدمات خود را به بیش از ۱۰۰,۰۰۰ نفر ارائه می‌دهند (۸: ۳۵۴-۳۵۵).

تعریف

«واژه‌نامه کتابداری و علم اطلاع‌رسانی انجمن کتابداران امریکا»^{۱۶} در تعریف کتابخانه منطقه‌ای آورده است: «کتابخانه منطقه‌ای نوعی کتابخانه شعبه‌ای است که در نظام کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک مرکز اداری و ارجاعی برای گروهی از کتابخانه‌های شعبه‌ای کوچک‌تر عمل می‌کند (۴: ۴۶-۴۷).»
«واژه‌نامه و مرجع کتابداران هارود»^{۱۷} آورده است: کتابخانه منطقه‌ای کتابخانه‌ای است که به علت بزرگ بودن و داشتن منابع فراوان می‌تواند به سؤالات مرجع پاسخ بدهد، اطلاعات کتابشناختی تهیه کند، و منابع کتابخانه‌ای را در یک مجموعه یا منفرداً برای گروهی از کتابخانه‌های کوچک‌تر شهری یا منطقه‌ای به نمایش بگذارد. این کتابخانه همچنین خدمات مرسوم کتابخانه‌ای را برای عموم مردم تأمین می‌کند (۲: ۳۴۱؛ ۹: ۵۲۲).
به طور کلی کتابخانه منطقه‌ای در همه جا به مفهوم تقویت و رشد خدمات کتابخانه‌ای از

16. The ALA Glossary of library and information science

17. Harrod's libraiian's Glossary and reference

18. The New Jersey State library

19. The South Jersey regional library coopertive

یکی از مهم‌ترین اجزای امکانات اساسی ملی تلقی می‌شود. کتابخانه‌های منطقه‌ای با ایجاد شبکه، اطلاعات را در منطقه پخش می‌کنند و منابع اطلاعاتی را به اشتراک می‌گذارند (۱۲: ۲۸۳).

خدمات

کتابخانه منطقه‌ای خدماتی را ارائه می‌دهد که با خدمات کتابخانه‌های شعبه‌ای در محلات^{۲۰} متفاوت است. به علاوه، خدمات کتابخانه‌های منطقه‌ای به علت نیازهای گوناگون مراجعه‌کنندگان نیز متفاوت است. معمولاً کتابخانه‌های شعبه، خدمات عمومی را به کودکان و بزرگسالان ارائه می‌دهند و کتابخانه‌های منطقه‌ای با داشتن مجموعه غنی مواد مرجع، مجلات، و عناوینی که در کتابخانه‌های شعبه موجود نیست به نیازهای تخصصی بزرگسالان اعم از دانش‌آموزان دبیرستان و بزرگسالان میانسال پاسخ می‌دهند. این کتابخانه‌ها تالار همایش نیز دارند (۶: ۱۵۶).

باید توجه داشت که کتابخانه منطقه‌ای آخرین منبع دسترسی به اطلاعات نیست. در واقع این کتابخانه به‌عنوان کتابخانه مرکزی ناحیه فعالیت می‌کند و بیشترین و کامل‌ترین اطلاعات و امکانات را در اختیار مراجعه‌کننده قرار می‌دهد (نمودارهای ۱ و ۳ و ۴ و ۵).

باید یادآوری کرد که هدف کتابخانه‌های منطقه‌ای در واقع ارائه خدمات با کیفیت و کمیت عالی به تمام مردم منطقه، چه روستایی و چه شهری، است. نزد این‌گونه کتابخانه‌ها

مناطق روستایی و شهری از اهمیت یکسانی برخوردار هستند. برای توسعه خدمات کتابخانه‌های منطقه‌ای موارد زیر توصیه شده است:

۱. انواع مختلف کتابخانه‌ها شامل کتابخانه‌های شعبه، کتابخانه‌های واسپاری، و سیار به‌وسیله یک واحد مرکزی خدمات خود را ارائه دهند؛

۲. مجموعه‌ای غنی از منابع معمولی و مرجع در تمام زمینه‌ها باید برای تمام اعضا فراهم باشد؛

۳. انواع وسایل ارتباطی جدید شامل تلفن، دورنگار، اینترنت، و وسایل نقلیه عمومی مانند ماشین و کامیون باید کل مناطق را با هم در ارتباط قرار دهد؛

۴. تمام کتابخانه‌هایی که زیر پوشش کتابخانه منطقه‌ای قرار دارند باید از سیستم هماهنگ کارت ثبت‌نام و مقررات امانت استفاده کنند؛

۵. همه کتابخانه‌هایی که زیر پوشش کتابخانه منطقه‌ای هستند باید بتوانند از سیستم اشتراک منابع استفاده کنند؛

۶. بعضی خدمات کتابخانه‌ای مانند «وجین» باید به صورت متمرکز انجام شود؛

۷. خدمات فنی و تخصصی، مرجع، و مدیریت باید در اختیار کلیه کتابخانه‌های عضو قرار گیرد؛

۸. جلسات هیئت امانت و نشست‌های مشورتی به‌وسیله متخصصان موضوعی باید برگزار شود؛ و

۹. اشتراک در برنامه‌ریزی و کارهای

عمرانی و کمک‌های مالی باید وجود داشته باشد، میزان همکاری‌ها بستگی به نیاز سیستم کتابخانه دارد (۸: ۳۳۳).

در حال حاضر کتابخانه منطقه‌ای خدمات خود را به تمام اعضا ارائه می‌دهد و نه تنها مجموعه مورد نیاز افراد سالم را فراهم می‌آورد، بلکه نسبت به فراهم‌آوری منابع مورد استفاده معلولان اقدام جدی می‌کند و در جهت ارتقا و بهبود خدمت به آنان برنامه‌های زیر را اجرا می‌کند (۵: ۸۴-۸۵):

۱. آموزش کتابداران. از جمله برنامه‌های

کتابخانه منطقه‌ای آموزش ویژه به کتابدارانی است که با معلولان سرو کار دارند. این آموزش‌ها معمولاً از طریق کارگاه‌های آموزشی ارائه می‌شود. از طریق این کارگاه‌ها، کتابداران با معلول و انواع معلولیت‌ها و چگونگی درک نیازهای آنها آشنا می‌شوند. جلسات آموزشی به صورت گروه‌های مباحثه درباره معلولان برگزار می‌شود. فیلم‌های ویدئویی درباره زندگی افراد معلول در موقعیت‌های مختلف به نمایش گذاشته می‌شود. این کارگاه‌ها اطلاعات کتابداران درباره معلولان را افزایش داده و چگونگی برقراری ارتباط و رفتار با آنها را به کتابداران آموزش می‌دهد.

۲. ارتقای خدمات کتابخانه‌ای به

معلولان. در این زمینه برنامه‌ها و فعالیت‌های متعددی توسط کتابخانه‌های شعبه و منطقه‌ای انجام می‌گیرد، که عبارتند از:

- کتابداران به‌طور منظم بازدیدهایی از مدارس استثنایی و کالج‌های محلی انجام می‌دهند (معمولاً هفته‌ای دو بار) و از دانش‌آموزان و دانشجویان معلول دعوت

می‌کنند که به‌صورت اردو در گروه‌های سنی مختلف از کتابخانه بازدید کنند. کتابخانه برای آنها در این بازدیدها امکاناتی را فراهم می‌آورد تا مانند افرادی که فاقد معلولیت هستند کتاب‌های مورد علاقه خود را کشف کنند و از آنها لذت ببرند؛

- فراهم‌آوری مجموعه‌های عالی سوادآموزی بزرگسالان ناشنوا و معلولان ذهنی؛

- فراهم آوردن کتاب‌های چاپ درشت، کتاب‌ها، و مجلات گویا به زبان‌های گوناگون برای افراد خانه‌نشین (مسن، از کار افتاده و یا کسانی که در بستر خوابیده‌اند) با همکاری سازمان‌های امدادسانی و شوراها؛

- تهیه نوارهای کاست مجانی به زبان‌های مختلف برای افراد نابینا و کم‌بینا با تشویق و جلب همکاری مؤسسات و سازمان‌های تولیدکننده نوار؛

- فراهم آوردن فیلم‌های ویدئویی برای ناشنوایان از مؤسسات تولیدکننده فیلم؛

- ارائه خدمات به معلولان غیرانگلیسی زبان؛ و
- تهیه فهرست کتاب‌های گویا و نوار و فیلم.

۳. دسترسی. منظور از این فعالیت، فراهم کردن امکاناتی است که معلولان بتوانند بهتر به کتابخانه و منابع آن دسترسی داشته باشند. از جمله مسائلی که برای دسترسی بهتر مدنظر قرار می‌گیرد عبارت است از:

- تجهیز ساختمان کتابخانه منطقه‌ای به صندلی چرخ‌دار، و سرویس‌های بهداشتی خاص معلولان؛

• تهیه اندازه مناسب جهت قفسه‌های کتابخانه با توجه به وضعیت معلولان؛
 • فراهم کردن نور و روشنایی مناسب خوانندگان کم‌بینا؛ و
 • نمایش منابع خاص معلولان جهت آگاهی بیشتر آنها.

۴. **استخدام افراد معلول.** به خدمت گرفتن این قبیل افراد در کتابخانه منطقه‌ای سبب آشنایی بیشتر کتابداران با معلولان می‌شود. به‌طور مثال کتابخانه منطقه‌ای دره دندینونگ^{۱۱}، که یکی از بزرگ‌ترین کتابخانه‌های منطقه‌ای در ایالت ویکتوریا در استرالیا است، با استخدام افراد ناشنوا در قسمت مجموعه‌سازی باعث شده است کتابداران با زبان اشاره آشنا شوند؛ در نتیجه موجب ارتقای خدمت کتابداران کتابخانه منطقه‌ای به ناشنویان شده است. یکی دیگر از خدمات کتابخانه‌های منطقه‌ای اجرای برنامه‌های خاص سوادآموزی بزرگسالان است. کتابخانه منطقه‌ای پنینسولا^{۲۲} واقع در ویکتوریا با استفاده از داوطلبان کارآموده به آموزش بزرگسالان بی‌سواد به صورت خصوصی می‌پردازد و اشخاص بی‌سواد تشویق می‌شوند تا برای خواندن، نوشتن، هجی کردن، و شمارش اعداد به نحوی که قادر باشند مشارکت بیشتری در جامعه داشته باشند در این برنامه‌ها شرکت کنند. این برنامه به عنوان یکی از خدمات کتابخانه‌ای بسیار موفق شناخته شده است. اساس این برنامه از سال ۱۹۹۰، سال بین‌المللی سوادآموزی، پی‌ریزی شده است (۳: ۲۳-۲۷).

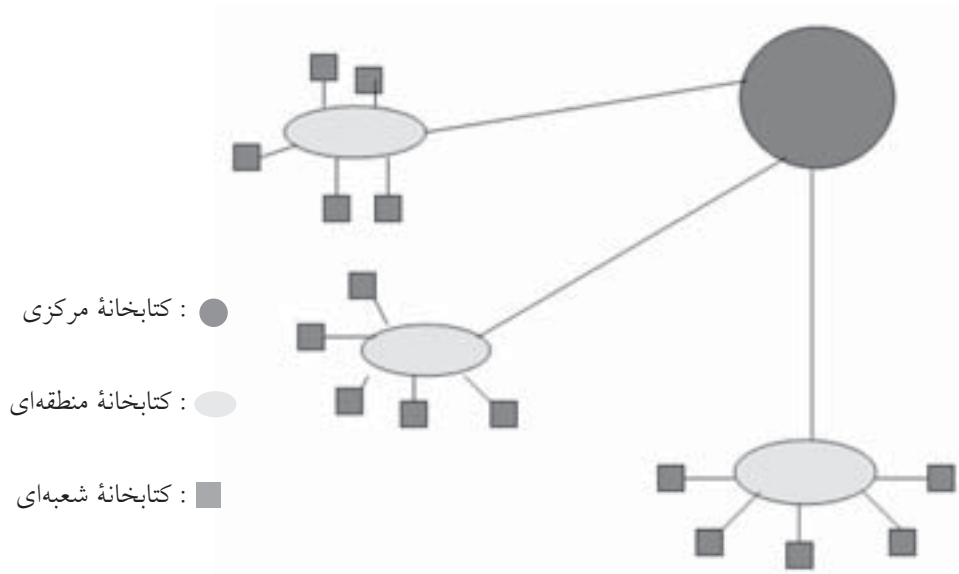
اشکال مختلف کتابخانه منطقه‌ای

از آنجاکه تأسیس کتابخانه‌های منطقه‌ای برای دولت هزینه‌های زیادی را در بر خواهد داشت، در طراحی آن باید دقت زیادی صورت گیرد و به‌خصوص مسئله تقاضای مردم برای بهره‌گیری از خدمات کتابخانه‌ای در نظر گرفته شود. طبق مطالعات متعددی که انجام گرفته، تأسیس کتابخانه منطقه‌ای می‌تواند به اشکال مختلف به شرح زیر صورت پذیرد (۶: ۴۷):

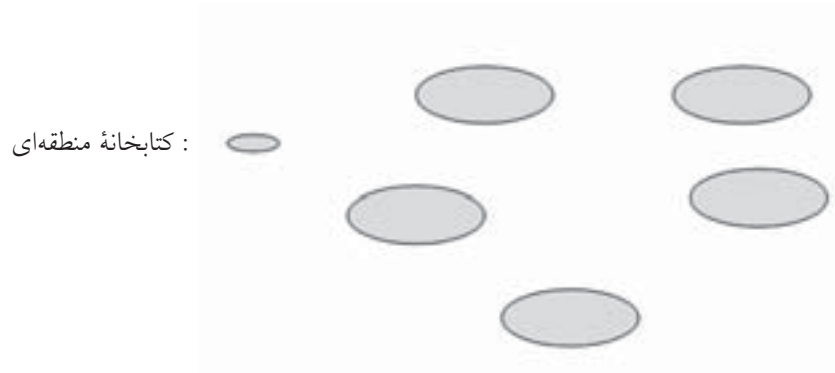
۱. کامل‌ترین صورت در یک منطقه (شهر، ایالت، استان، و یا بخشی از یک شهر بزرگ) می‌تواند به شکل یک کتابخانه مرکزی و چند کتابخانه منطقه‌ای در قسمت‌های اصلی شهر با فاصله یکسان با کتابخانه مرکزی و چندین کتابخانه شعبه‌ای مرتبط با آن به‌وجود آید. تأسیس کتابخانه منطقه‌ای می‌تواند به اشکال مختلف به شرح نمودار ۱ صورت پذیرد (۶: ۴۷).

۲. در بعضی موارد موقعیت منطقه ممکن است به صورتی باشد که بدون نیاز به کتابخانه مرکزی و کتابخانه شعبه‌ای، فقط با ایجاد چندین کتابخانه منطقه‌ای در نواحی مختلف، با توجه به جمعیت نواحی، نیاز مراجعان به کتابخانه برآورده شود (نمودار ۲).

۳. در مواردی هم ممکن است فقط کتابخانه‌های مرکزی و کتابخانه‌های شعبه‌ای وجود داشته باشد، که در صورت افزایش جمعیت و یا افزایش تقاضای مردم به استفاده بیشتر از کتابخانه، باید امکان تبدیل کتابخانه‌های شعبه‌ای به کتابخانه‌های منطقه‌ای

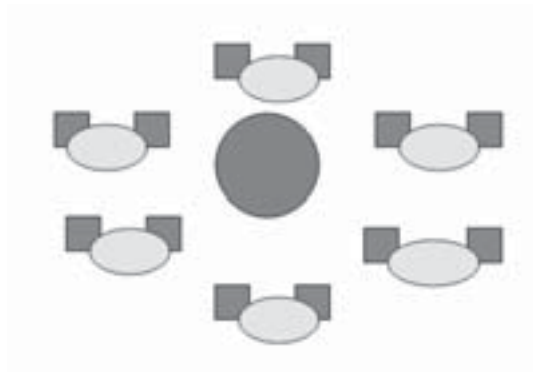
نمودار ۱. کامل‌ترین شکل (وجود همه انواع کتابخانه‌ها اعم از مرکزی، منطقه‌ای، و شعبه‌ای) (۴۶-۴۷)

نمودار ۲. (بدون امکانات مرکزی) (۴۶:۶)

نمودار ۳. تبدیل یک کتابخانه شعبه‌ای موجود به یک کتابخانه منطقه‌ای (۴۷-۴۸)

نمودار ۴. تبدیل دو کتابخانه شعبه‌ای موجود به یک کتابخانه منطقه‌ای (۶: ۶۴-۸۴)

نمودار ۵. ایجاد کتابخانه منطقه‌ای و شعبه‌ای (۶: ۶۴-۷۴)

استاندارد کتابخانه منطقه‌ای

تعیین استاندارد برای فضای مورد نیاز و مجموعه کتابخانه منطقه‌ای به جمعیت استفاده‌کننده از کتابخانه، موقعیت جغرافیایی کتابخانه، تعداد و امکانات کتابخانه‌های مجاور بستگی دارد. به‌طور مثال کتابخانه عمومی شهر کانزاس با توجه به استانداردهای موجود برای ایجاد کتابخانه منطقه‌ای معیارهای زیر را در نظر گرفته است:

محل: جایی که رفت و آمد زیاد یا نزدیک مراکز خرید باشد؛

با وسعت، منابع، و امکانات بیشتر مهیا شود (نمودار ۳ و ۴) (۶: ۴۷ و ۴۸).

۴. چنانچه به علت محدودیت‌هایی، امکان تبدیل کتابخانه‌های شعبه‌ای به کتابخانه‌های منطقه‌ای وجود نداشته باشد و کتابخانه‌های شعبه‌ای موجود نیز دیگر جوابگوی نیازهای اطلاعاتی مراجعه‌کنندگان نباشد، با تأسیس کتابخانه‌های شعبه‌ای و منطقه‌ای جدید در نواحی مشخص، می‌توان به نیازهای اطلاعاتی مراجعان پاسخ داد (نمودار ۵) (۶: ۴۷).

جدول ۱. جمعیت ایران در سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۷۵ (۱:۴۹)

میزان افزایش	جمعیت (نفر)	سرشماری نفوس سال
---	۱۸۹۵۴۷۰۴	۱۳۳۵
۶۸۳۴۰۱۸	۲۵۷۸۸۱۷۲۲	۱۳۴۵
۷۹۲۰۰۲۲	۳۳۷۰۸۱۷۴۴	۱۳۵۵
۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۳۶۵
۶۳۹۲۱۵۳	۵۵۸۳۷۱۶۳	۱۳۷۰
۴۲۱۷۳۲۵	۶۰۰۵۴۴۸۱	۱۳۷۵

یافته است.

از طرفی دیگر تعداد باسوادان ایران چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است. طبق آمار منتشر شده در سالنامه آماری ایران در فاصله آبان ۱۳۵۵ تا آبان ۱۳۷۵ تعداد باسوادان از ۱۲,۸۷۷,۰۰۰ نفر به ۴۱,۵۸۲,۰۰۰ نفر، و از مهر ۱۳۶۵ تا آبان ۱۳۷۵ از ۲۳,۹۶۶,۰۰۰ نفر به ۴۱,۵۸۲,۰۰۰ نفر افزایش یافته است. به عبارت دیگر در طول ده سال بیش از ۱۷ میلیون نفر به جمعیت باسواد اضافه شده است.^{۲۳}

با توجه به گسترش دانشگاه‌های دولتی و ایجاد رشته‌های جدید و ایجاد دوره‌های تحصیلات تکمیلی، میزان فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های دولتی سال به سال افزایش چشمگیری می‌یابد. آمار ارائه شده در سالنامه آماری ایران ۱۳۸۰ میزان فارغ‌التحصیلان دانشگاه دولتی را در سال تحصیلی ۶۵-۱۳۶۶ برابر با ۲۶,۹۲۷ نفر و در سال تحصیلی ۷۹-۱۳۸۰ برابر ۱۳۰,۴۱۱ نفر نشان می‌دهد، به طوری که در طول ۱۵ سال

جمعیت: ۴۰,۰۰۰-۷۵,۰۰۰ نفر؛
شعاع خدمت: ۳۲۱۸ متر؛
مساحت کلی: ۱۰,۰۰۰-۱۵,۰۰۰ فوت مربع؛
مساحت زیربنا: تقریباً ۱۰۰۰-۱۳۹۳ متر مربع؛
ساعات کار: حداقل ۶۹ ساعت در هفته؛
کارکنان: حداقل ۷ نفر؛
پارکینگ: فضا برای ۱۰۰ ماشین؛
اتاق‌های کنفرانس: ۱ سالن بزرگ و ۲ سالن کوچک؛
اندازهٔ مجموعه: ۵۰,۰۰۰ - ۶۰,۰۰۰ جلد؛
تعداد سندلی‌ها: ۱۲۵-۱۵۰؛
مجلات: ۱۰۰ تا ۲۰۰ عنوان شامل نمایه‌ها؛
و
فضا برای کارکنان: به اندازهٔ کافی (۶:۴۸).

ضرورت و چگونگی ایجاد کتابخانه منطقه‌ای در ایران

با توجه به اینکه ایجاد کتابخانه منطقه‌ای در کشورهای پیشرفته در ارتباط مستقیم با افزایش جمعیت و افزایش نیازهای اطلاعاتی مراجعه‌کنندگان بوده است، به نظر می‌رسد ایجاد کتابخانه منطقه‌ای در ایران امری ضروری و لازم باشد؛ زیرا آمار و ارقام رشد جمعیت شهری و روستایی ایران نشان می‌دهد که در فاصلهٔ سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۷۵، بیش از ۴۱ میلیون نفر و بین سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۷۵، بیش از ده میلیون نفر جمعیت ایران افزایش

۲۳. افزایش میزان سواد شامل همهٔ گروه‌های سنی (چه مرد و چه زن) می‌باشد.

رقمی بیش از صد هزار نفر افزایش را نشان می‌دهد.

از پدیده‌های مهم بعد از انقلاب اسلامی ایران، ایجاد دانشگاه آزاد اسلامی در سراسر ایران و گسترش روزافزون آن است. پر واضح است که سالانه تعداد قابل ملاحظه‌ای دانشجویان از این دانشگاه‌ها فارغ‌التحصیل می‌شوند. طبق آمار منتشر شده در سالنامه آماری ایران ۱۳۸۰، تعداد ۳۲,۴۶۰ نفر در سال تحصیلی ۷۰-۱۳۷۱ و در سال تحصیلی ۷۹-۱۳۸۰ تعداد ۲۱۲,۶۱۵ نفر از دانشگاه آزاد اسلامی فارغ‌التحصیل شده‌اند.

اطلاعات و آمارهای ارائه شده در زمینه افزایش جمعیت، تعداد افراد باسواد، تعداد فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های دولتی و آزاد نشان‌دهنده افزایش نیازهای اطلاعاتی جامعه است. واضح است که نیازهای اطلاعاتی افراد متفاوت است و هر چه سطح سواد جامعه بالاتر رود نیازهای تخصصی آنها بیشتر خواهد شد. از طرف دیگر با عنایت به اینکه دانشجویان پس از فارغ‌التحصیلی دیگر نمی‌توانند از کتابخانه‌های دانشگاهی استفاده کنند، این کتابخانه‌های عمومی است که مسئولیت اصلی پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی جامعه را برعهده دارد.

نکته بسیار مهم در کشور ما توجه به نیازهای اطلاعاتی جانبازان و معلولان جنگ تحمیلی است. این کتابخانه‌های عمومی هستند که وظیفه تأمین نیازهای اطلاعاتی این قشر را برعهده دارد.

این نکته موجب تعجب و قابل تعمق است که علی‌رغم تمام تغییرات، تحولات و

دگرگونی‌هایی که از آنها سخن به میان رفت و همگی آنها لزوم ایجاد تغییر و تحول در ارائه خدمات بهینه و تخصصی‌تر از طرف کتابخانه عمومی به مردم جامعه را طلب می‌کند، هیچ‌گونه تغییرات اساسی و بنیادی در تشکیلات و ساختار و نوع و نحوه و میزان خدمات‌رسانی در کتابخانه‌های عمومی کشور مشاهده نمی‌شود. کتابخانه‌های عمومی در وضعیت کنونی، دیگر جوابگوی نیازهای اطلاعاتی جامعه امروز ایران نیست. با توجه به عوامل فوق ضروری است، در وضعیت کتابخانه‌های عمومی یک بررسی جدی به‌عمل آید و نسبت به تأسیس کتابخانه‌های منطقه‌ای اقدام شود.

برای ایجاد کتابخانه‌های منطقه‌ای در ایران، ابتدا باید بررسی دقیقی روی عوامل متعددی از جمله تعداد و امکانات کتابخانه‌های عمومی موجود در شهر یا استان و جمعیت ناحیه و نیازسنجی کاربران کتابخانه انجام گیرد. سپس با توجه به موقعیت و وضعیت موجود کتابخانه‌های عمومی تطبیق آنها با مدل‌های ارائه شده صورت گیرد و مدلی که مناسب‌تر و با توجه به امکانات موجود ایجاد آن عملی‌تر است، انتخاب شود.

برای برقراری عدالت اجتماعی، توصیه می‌شود ایجاد کتابخانه منطقه‌ای در استان‌ها و شهرهای محروم و نیز شهرهایی که مردم آن دسترسی کمتری به انواع کتابخانه‌ها دارند در اولویت قرار گیرند.

نتیجه گیری

کتابخانه منطقه‌ای در نظام کتابخانه‌های عمومی به عنوان مجموعه‌ای بزرگ‌تر با امکانات و فضای بیشتر و مدیریت بهتر می‌تواند به عموم مردم در یک منطقه شامل شهر، ایالت، استان یا بخش‌هایی از یک شهر بزرگ ارائه خدمت کند. قدمت این کتابخانه‌ها به اوایل قرن بیستم در آمریکا برمی‌گردد و امروزه در سایر نقاط دنیا نیز وجود دارد این نوع کتابخانه‌ها معمولاً در مراکز شهرها و در نقاطی که انبوه جمعیت وجود دارد مستقر می‌شوند. جمعیت استفاده‌کننده از این کتابخانه‌ها عموم مردم هستند که برای پاسخگویی به نیازهای تخصصی خود به این‌گونه کتابخانه‌ها مراجعه می‌کنند. تأسیس این کتابخانه‌ها با توجه به نیاز منطقه می‌تواند به اشکال مختلف صورت گیرد. تعیین استاندارد برای این کتابخانه‌ها، با توجه به جمعیت استفاده‌کننده، موقعیت جغرافیایی کتابخانه، تعداد، و امکانات کتابخانه‌های همجوار انجام می‌شود.

منابع

۱. *سالنامه آماری کشور ۱۳۸۰*. تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۱.
۲. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۹.
3. "Adult literacy and peninsula regional library service". *APLIS*, Vol.4, No.1 (Mar.1991): 23-27.

4. *The ALA glossary of library and information science*. 2nd ed. Shicago: ALA, 1986.

5. Mackenzie, Christine. "Library services to people with disabilities at dandenong valley regional library servies". *APLIS*, Vol. 3, No.2 (Jun.1990): 84-89.

6. Moyer, Michael. "The regional library: enhancing services to branch users". *Wilson Library Bulletin*, Vol. 46, No,10 (Jun.1990): 46-48, 156-157.

7. "New Jersey gets \$6 Million for knowledge initiative". *Computers in Libraries*, Vol. 25, No.1 (Jan.2005):38.

8. Potter, Donald C. "Extension work, public library". *Encyclopedia of Library and Information Science*, Vol.8, 19. PP.330-337, PP.354-355.

9. Prylherch, R. J. *Harrod's librarian's glossary and reference book* . 7th ed. Aldershot: Gower, 1990.

10. Ibid. *Harrod's librarian's glossary and reference book*. 9 th ed. Aldershot: Gower, 2000.

11. Rohlf, Robert H. "Branch library operations". *The Encyclopedia Americana*. Vol.17. PP.344-355.

12. Rumei, Guo Guorumei. "Constructing library networks with Chinese characteristics: bringing about society- wide sharing of Information resources". *International Information and*

Library Review, Vol.36, No. 4 (Dec.2004):
283-291.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۱۱/۱۶

